

УДК 355.019

В. М. Замана

ОБОРОННА ДОСТАТНІСТЬ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР СТРИМУВАННЯ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Проведено аналіз ролі та місця Збройних Сил України у забезпеченні оборонної достатності країни, впливу на неї внутрішніх і зовнішніх факторів, проблемних питань у забезпеченні обороноздатності України та боєздатності її Збройних Сил, а також можливих шляхів їх вирішення.

Ключові слова: *забезпечення воєнної безпеки, оборонна достатність, фактор стримування воєнної агресії, плани реформування, завдання реформування.*

Постановка проблеми. Однією з найважливіших умов існування України є забезпечення її національної, у тому числі – воєнної безпеки. У Воєнній доктрині України підкреслюється, що “основною метою підготовки держави до збройного захисту національних інтересів є досягнення рівня обороноздатності, достатнього для стримування інших держав від застосування воєнної сили проти України, а в разі воєнного конфлікту – для оперативного і злагодженого переходу держави з мирного на воєнний стан і відсічі збройній агресії, ліквідації (локалізації, нейтралізації) збройного конфлікту, територіальної оборони і цивільного захисту України” [1].

Одним із основних принципів, яких дотримується Україна під час підготовки держави до збройного захисту національних інтересів, є принцип оборонної достатності.

Додержання цього принципу передбачає всебічне задоволення потреб підготовки держави до збройного захисту національних інтересів з урахуванням поточної і прогнозованої воєнно-політичної обстановки, економічних і фінансових можливостей держави та пріоритетів прогресивного соціально-економічного розвитку України.

З огляду на це під час визначення напрямів і шляхів забезпечення воєнної безпеки, підвищення обороноздатності держави та боєздатності Збройних Сил (ЗС) постає проблема обґрунтування необхідного рівня оборонної достатності, який має співвідноситися з імовірними загрозами національній безпеці у воєнній сфері й економічними можливостями країни.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких певною мірою розглядалися питання оборонної достатності [2–5], свідчить, що у них головна увага приділялася лише окремим складовим національної і воєнної безпеки,

окремим напрямом підвищення бойових та оперативних можливостей ЗС держави. При цьому питання оборонної достатності розглядалися лише в загальному вигляді. Практично поза увагою залишилися розгляд проблем впливу на оборонну достатність внутрішніх і зовнішніх факторів, визначення (обґрунтування) рівня оборонної достатності як необхідної умови (фактора) стримування воєнної агресії.

Мета статті полягає в аналізі впливу на оборонну достатність внутрішніх і зовнішніх факторів, шляхів досягнення її необхідного рівня завдяки правильному формуванню та реалізації воєнно-економічної, військово-промислової та військово-технічної політики держави в їх тісному взаємозв'язку, основних напрямів реформування ЗС України як головного суб'єкта стримування можливої агресії проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ретельний аналіз напрямів забезпечення оборонної достатності та боєздатності ЗС дає можливість виділити серед них пріоритетні, життєво необхідні для виконання покладених на них завдань із забезпечення воєнної безпеки держави. Це такі: оснащення ЗС України в необхідній кількості досконалими зразками ОВТ; наявність сучасної системи управління ЗС України, інтегрованої у загальну систему управління державою; укомплектування ЗС підготовленим особовим складом, здатним ефективно застосовувати наявні зразки ОВТ і діяти у будь-яких умовах складної обстановки.

Оборонна достатність держави залежить від низки факторів, які можуть бути умовно поділені на внутрішні і зовнішні.

До *внутрішніх* належать такі *групи факторів*: політичні, воєнні, економічні, соціокультурні, соціально-психологічні, демографічні, духовні, часові, інформаційні

тощо. Фактори цих груп визначають воєнну могутність держави та її воєнний, економічний, соціальний, політичний, духовний та інші потенціали у сфері оборони. Вони потребують урахування під час забезпечення певного рівня оборонної достатності, тобто формування оборонної політики держави.

Водночас, незважаючи на те, що від впливу внутрішніх факторів залежить досягнутий рівень складових потенціалів воєнної могутності держави, визначальними як для оборонної політики держави взагалі, так і для забезпечення оборонної достатності, є *зовнішні фактори*. Саме вони відбивають особливості історичного періоду чи епохи та цивілізаційні особливості країни [2] й у своїй сукупності зумовлюють певний необхідний рівень оборонної достатності.

Зовнішні фактори відповідно до їх властивостей та ступеня впливу на рівень оборонної достатності держави поєднуються у такі групи [3]: географічні; історичні (цивілізаційні); економічні; політичні; військові; релігійні; етнічні; інформаційні; екологічні тощо. За своїми властивостями зовнішні фактори визначають воєнно-політичні цілі для держави та національних ЗС.

Однією з основних цілей воєнної політики України визначено [1] запобігання виникненню воєнних конфліктів, а одним із шляхів запобігання виникненню воєнних конфліктів – забезпечення босздатності ЗС України та інших військових формувань на рівні, достатньому для стримування потенційного агресора від застосування воєнної сили проти України. Дослідження законодавчої бази України з питань забезпечення обороноздатності держави показують, що її основу становлять ЗС України, рівень досконалості, оснащеності та навченості яких і визначає її оборонну достатність. Тобто, саме ***ЗС України є основою забезпечення воєнної безпеки держави.***

З огляду на це, а також на сучасний стан ЗС України постає завдання щодо створення ефективних, босздатних і достатніх ЗС. Для цього необхідно на етапі аналітичного дослідження провести аналіз великого потоку інформації, узагальнити її й обґрунтувати основні тенденції, що впливають на рівень воєнної безпеки тощо. Це передбачає:

– оцінювання воєнно-політичної обстановки з визначенням рівня можливої воєнної небезпеки від кожної з вибраних для аналізу

держав, суміжних з Україною;

– урахування економічних можливостей держави;

– аналіз стану та можливостей ЗС держав як на поточний час, так і на перспективу;

– визначення факторів, що вирішально впливають на ефективність реалізації воєнної політики України в умовах позаблоковості.

Визначення шляхів досягнення необхідного рівня обороноздатності та оборонної достатності держави потребує формування і реалізації відповідної воєнно-економічної, військово-промислової та військово-технічної політики, які тісно пов'язані між собою [1].

Воєнно-економічна політика має спрямовуватися на всебічне фінансово-економічне та ресурсне забезпечення функціонування та розвитку ЗС України, їх повсякденної діяльності та підготовки до застосування за призначенням в особливий період. Саме від реалізації цієї складової воєнної політики держави найбільшою мірою залежить можливість реалізації планів з удосконалення та подальшого розвитку ЗС України з метою приведення їх у відповідність до сучасних та майбутніх загроз у воєнній сфері.

Оцінюючи сучасний стан воєнно-економічної політики та її вплив на функціонування ЗС України, слід зазначити, що є суттєві недоліки, які полягають, головним чином, у недостатньому врахуванні всіх реальних потреб ЗС України під час бюджетного планування, заниженні обсягів військового бюджету та його неповному виконанні, що негативно відбивається, у тому числі, на реалізації *військово-промислової та військово-технічної політики*, призначенням яких є забезпечення оснащення ЗС та інших військових формувань України необхідними зразками ОВТ. При цьому *військово-промислова політика* пов'язана із створенням, підтриманням у належному стані та подальшим розвитком підприємств вітчизняного оборонно-промислового комплексу (ОПК), призначених для розроблення, серійного виробництва нових та ремонту і модернізації наявних зразків ОВТ, а також утилізації надлишкових та тих, що не придатні для подальшого використання. А *військово-технічна політика* спрямовується на вирішення завдань з підготовки держави до збройного захисту завдяки технічному оснащення ЗС, інших військових формувань та органів спеціального призначення зразками

ОВТ переважно вітчизняного виробництва. При цьому на її підставі встановлюється, яким озброєнням, у які терміни і за рахунок яких джерел має здійснюватися це технічне оснащення.

Аналіз ступеня реалізації військово-промислової та військово-технічної політики в Україні свідчить, що тут також є проблеми. Недостатність коштів не дозволяє підтримувати всі наявні зразки ОВТ у боєздатному стані, своєчасно розробляти, серійно виробляти та закуповувати для ЗС України нові. Через відсутність державного оборонного замовлення більшість підприємств вітчизняного ОПК майже на 95 % зорієнтовані на виконання експортних замовлень. Наявні у ЗС України зразки ОВТ старіють як фізично, так і морально, поступаючись за своїми бойовими властивостями закордонним аналогам.

У той же час слід зазначити, що роль ЗС України як головного суб'єкта забезпечення воєнної безпеки та як ключового елемента системи силового стримування можливої агресії проти України може бути досягнута тільки за рахунок:

- технічного оснащення ЗС сучасними та справними зразками ОВТ;
- якісної бойової підготовки особового складу, чого можливо досягти зміненням принципу комплектування ЗС України та переходом на військову службу за контрактом;
- раціональної структури військ, оптимального співвідношення бойових частин та частин бойового і матеріально-технічного забезпечення, створення ефективної системи управління військами (силами).

З огляду на воєнні загрози та сучасний характер збройної боротьби ЗС України, насамперед, мають бути готові до негайного реагування, гарантованого стримування та швидкої ліквідації прикордонного збройного конфлікту на ранній стадії його виникнення, недопущення його переростання у масштабну агресію. Вони мають бути спроможними для охорони повітряного та підводного просторів держави, брати участь у міжнародних миротворчих та гуманітарних операціях тощо.

Стану та напрямам реформування ЗС України приділяється постійна увага з боку Верховної Ради, Президента та Уряду України [1; 5–9]. При цьому висловлюється стурбованість щодо їх сучасного стану та можливості ефективно виконувати завдання із забезпечення воєнної безпеки. Так, у [5, с. 19–24] зазначається, що “саме готовності до негайного реагування і бракує сьогодні ЗС, які все ще залишаються фрагментом радянського

війська, призначеного для масштабних війн зразка середини минулого століття, що вимагали тривалого мобілізаційного розгортання і такого ж масштабного ресурсного забезпечення”. Основу бойового складу ЗС переважно становлять військові частини, укомплектованість яких складає від 10 до 50 % штатів воєнного часу. Частка старших офіцерів у ЗС становить 51 % і перевищує частку молодших офіцерів. Для порівняння: у Росії і Польщі частка старших офіцерів становить близько 35 %. Це негативно впливає на якість кадрового потенціалу.

Крім того, утримання військових частин у скороченому складі унеможливує проведення повноцінної бойової підготовки, оскільки половина особового складу постійно перебуває у нарядах, відрядженнях, на охороні військових містечок тощо. За таких умов виросло ціле покоління офіцерів, які ніколи не проводили тактичних навчань батальйонів з бойовими стрільбами, не керували групою кораблів чи літаків у повітрі.

Якість проведення бойової підготовки і загалом боєздатність ЗС України знижуються також унаслідок незадовільного стану ОВТ. Через завершення терміну технічної придатності та відсутність планових закупівель більша частина зразків ОВТ потребує модернізації й оновлення. У високотехнологічних системах озброєння, якими є авіація, системи ППО, корабельний склад, цей показник ще гірший.

Є й інші “перекося” у військовому будівництві [3–6], усунення яких потребує негайного втручання керівництва держави.

Однією з причин важкого стану ЗС України є їх недостатнє фінансове забезпечення. У таблиці наведені дані щодо планового і реального фінансування ЗС України впродовж кількох останніх років. Як видно з таблиці, з року в рік заплановані для оборони кошти у повному обсязі не виділялися. Із спеціального фонду гроші до Міністерства оборони України надходили у незначній кількості (у 2011 та у 2012 рр. надійшло тільки приблизно по 50 % від запланованого). Надмірно високими залишаються видатки, що йдуть на утримання армії (див. таблицю).

Такий стан справ спонукає до пошуку нестандартних підходів до розподілу ресурсів, що виділяються, та орієнтації на реальні спроможності держави і ЗС України. Саме цього вимагає Президент України – Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України. Такий висновок підтверджується визначеним

Стан фінансування Збройних Сил України у період 2006–2012 рр. [6]

Рік	Обсяг, передбачений Програмою розвитку ЗС України, млн грн	Загальний обсяг реального фінансування, млн грн	% ВВП	Напрями витрат (млн грн, % у відношенні до бюджету Міністерства оборони України)					
				утримання ЗС		підготовка ЗС		інвестиції в інфраструктуру та ОБТ	
				млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
2006	8 748,4	6 407,4	1,18	4 399,0	68,7	625,3	9,8	1 380,1	21,5
2007	10 283,4	8 073,7	1,12	5,968,7	73,9	789,0	9,8	1 316,0	16,3
2008	11 835,6	9 595,2	1,00	7 311,0	77,0	747,0	7,8	1 437,2	15,2
2009	13,044,8	8 323,0	0,91	6 988,2	84,0	732,0	8,8	602,8	7,2
2010	14 140,3	10 242,2	0,97	8 969,5	87,9	536,1	5,1	736,6	7,0
2011	13 804,4	12 709,1	0,98	11 032,9	86,9	537,6	4,2	1 138,6	9,0
2012	16 374,3	14 761,9	0,98	12 096,6	82,0	843,4	5,7	1 821,9	12,3
Світова практика					50,0		20,0		30,0

підвищенням стану справності ОБТ і підготовленості особового складу ЗС України та органів військового управління у 2012 та 2013 рр.

Для реформування ЗС України та виправлення стану, в якому вони зараз перебувають, на підставі вимог оновлених Стратегії національної безпеки України [7] та Воєнної доктрини України [1], розглянутих Радою національної безпеки і оборони України і введених у дію указами Президента України у червні 2012 р., було розроблено й у грудні 2012 р. затверджено указами Президента України Стратегічний оборонний бюлетень України [8] та Концепцію реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року [9]. Ці документи стали основою для розроблення проекту Державної комплексної програми реформування і розвитку ЗС України на зазначений період, яка наразі позитивно оцінена Урядом держави.

Головною метою реформування ЗС України визначено в стислі терміни побудувати нову армію європейського типу, професійну і мобільну, добре оснащену та підготовлену, спроможну адекватно реагувати на сучасні загрози національній безпеці у воєнній сфері, запобігати будь-яким агресивним проявам проти України та її незалежності і стримувати їх.

Для цього пропонується *на першому етапі*, протягом наступних двох років, провести основні заходи реформування і досягти кількісних показників перспективного обриса

ЗС України, позбавляючи їх від усього непотрібного та формуючи частини постійної готовності. Наприкінці цього етапу планується перейти до комплектування ЗС виключно на контрактній основі.

На другому етапі, до кінця 2017 р., пропонується за показниками злагоженості частин, навченості особового складу, технічної готовності озброєння та соціальними стандартами військової служби наблизитися до армій європейських країн.

Для досягнення зазначеного стану ЗС України передбачається виконання таких основних завдань.

По-перше, нарощування можливостей бойових частин для зменшення часу реагування на загрози та забезпечення адекватності відповідних дій. За рахунок скорочення структур забезпечення до прийнятних у Європі співвідношень частка бойового складу ЗС України становитиме 70 %. Бойовий склад ЗС України за функціональним призначенням буде розподілено на сили постійної готовності та сили резерву. Частини постійної готовності, які будуть підготовлені до негайного реагування та швидкої нейтралізації загроз, які виникають у воєнній сфері, становитимуть основу майбутнього обриса ЗС України.

При цьому під час реформування ЗС України не планується шокової терапії. За рахунок збалансування чисельності бойового складу частин, їх укомплектування справними зразками ОБТ армія матиме кращі

спроможності та вищу бойову готовність. ЗС України буде позбавлено надлишкових, непотрібних структур, ОВТ, іншого військового майна, які нині тягарем лежать на плечах військ і гальмують їх розвиток. Планується поступово перейти до обслуговування військової інфраструктури та охорони об'єктів із залученням сторонніх структур на засадах аутсорсингу.

По-друге, – досягнення відповідності структури ЗС України мирного часу сучасним формам і способам застосування військ у воєнний час завдяки переходу до міжвидової організаційної структури. При цьому міжвидовий підхід буде застосовано і до структур Генерального штабу з інтегрованими в нього штабами видів ЗС, і до побудови оперативних командувань, які складатимуться з відповідних видових компонентів і відповідатимуть за оборону визначеної території держави.

З метою підвищення ефективності й оперативності управління військами планується законодавчо перерозподілити завдання і функції між органами військового управління і продовжити створення Єдиної автоматизованої системи управління ЗС України. Невдовзі передбачається перевести на цифрові засоби стаціонарну компоненту системи зв'язку і водночас проводити переоснащення її польової компоненти та розгорнути новітню систему захисту інформації.

По-третє, передбачається посилити кадровий потенціал, сформувати професійний сержантський склад і перейти до комплектування ЗС України виключно на контрактній основі. Для цього пропонується підвищити мотивацію військової служби і відновити в суспільстві повагу до людей у погонах.

По-четверте, – вдосконалювання військово-технічної політики. При цьому пріоритетними напрямками у розвитку ОВТ визначені: посилення повітряної компоненти, відновлення та продовження ресурсу зенітних ракетних комплексів, посилення військово-морських можливостей та нарощування потенціалу стримування. Передбачається укомплектувати справними і перспективними зразками ОВТ усі військові частини сил постійної готовності та суттєво збільшити частку нових і модернізованих зразків.

І, *по-п'яте*, – надання військовій підготовці інтенсивного, комплексного і міжвидового характеру за рахунок запровадження тренажерів, сучасних моделювальних систем та змінних підходів до бойової підготовки. Військові частини матимуть можливість відпрацьовувати на тренажерних комплексах

велику частку високовитратних заходів бойової підготовки – підготовку екіпажів літаків, вертольотів, бойових машин тощо. З метою зниження вартості підготовки екіпажів буде поставлена значна кількість тренажерних комплексів і навчальних літальних апаратів. Інтенсивність підготовки планується підвищити у три-чотири рази. Це дасть можливість відновити і підтримати готовність усіх військових частин ЗС України до виконання завдань за призначенням.

Будуть істотно зменшені мобілізаційне навантаження на економіку України, обсяг мобілізації людських і транспортних ресурсів в особливий період.

У зазначеному контексті розглядається і трансформація системи військової освіти, медичного забезпечення тощо.

Принциповою відмінністю запропонованої реформи ЗС України від попередніх є ***пропозиція щодо опори на реальні можливості держави з ресурсного забезпечення***. Зважаючи на складні умови розвитку економіки України, керівництво ЗС України не вимагає надмірно великих обсягів фінансування, а розраховує, насамперед, на власні можливості та ефективний ресурсний менеджмент. Розрахунки показують [5, с. 23], що виділення у перші роки реформування ЗС коштів у розмірі 1,32–1,35 % обсягу ВВП дасть можливість виконати заплановані заходи реформування і перейти на службу за контрактом. Надалі цей показник може бути поступово знижено до 1,2 % обсягу ВВП, що дасть можливість збалансувати структуру оборонного бюджету: витратити на утримання 50–60 %, на розвиток – 25–30 % і на підготовку – 10–15 % виділеного фінансового ресурсу. Таке співвідношення видатків на оборону має максимальну наближеність до більшості європейських країн.

Деякі із запланованих заходів з реформування та подальшого розвитку ЗС України поступово втілюються у життя. Прийнято низку нормативних актів, які спрямовані на поліпшення соціальної сфери військовослужбовців та членів їхніх сімей, підвищення престижу військової служби, на розвиток зразків ОВТ та співробітництво у військово-технічній сфері з іншими країнами світу, посилення бойової підготовки особового складу та органів управління військами (силами). Триває робота над створенням Єдиної автоматизованої системи управління ЗС України, вдосконалюється структура апаратів Міністерства оборони України та Генерального штабу ЗС України. Зокрема, змінено завдання, функції та організаційно-

штатну структуру Головного командного центру ГШ ЗС України.

Є позитивна динаміка щодо стану озброєння ЗС України [6]. У 2012 р. прийнято на озброєння модернізований бойовий вертоліт вогневої підтримки Мі-24ПУ1, який став усепогодною та цілодобовою високоефективною бойовою машиною. Протягом року прийнято на озброєння бронетранспортери БТР-4Е та БТР-70Д, радіолокаційну станцію П-18 “Малахіт”, комплексний тренажер пілота ТКС-ЛЗ9, автоматичну гармату калібру 30-мм ЗТМ1 та інші зразки ОВТ. Завершено розроблення і прийнято на озброєння ЗС високоточний керований артилерійський боєприпас “Квітник”, технологією створення якого володіють лише кілька країн світу. У результаті виконання державного оборонного замовлення до ЗС поставлено модернізовані літаки МіГ-29МУ1, Су-25М1 та Л-39М1, 30-мм автоматичні гармати 2А42, модернізовані радіолокаційні станції різного призначення, десантні парашутні системи та інші зразки ОВТ, підвищено технічну готовність та справність понад 400 зразків ОВТ. І хоча їх реальна кількість у військах досі ще незначна, це є реальними кроками для створення заділів на майбутнє.

На завершальному етапі підготовки ЗС у 2012 р. проведено комплекс дослідницьких, експериментальних командно-штабних навчань з органами військового управління та військами (силами) “Перспектива-2012”. Їх результати підтверджують правильність вибраних напрямів реформування та розвитку ЗС України, дієвість перспективної системи управління, доцільність запровадження нових форм і способів застосування військ (сил), а також військових стандартів підготовки військ (сил) як основи подальшого нарощування оперативних (бойових) можливостей ЗС України.

Висновок

Підсумовуючи викладене, доцільно підкреслити, що виконання планів реформування ЗС України у повному обсязі, забезпечене достатніми обсягами матеріальних та фінансових ресурсів, дасть їм можливість досягти такого рівня оборонної достатності, який дозволить стримувати будь-якого агресора від зазіхань на територіальну цілісність та незалежність України.

Список використаних джерел

1. Воєнна доктрина України [Електронний ресурс] : затв. Указом Президента України від 15 червня 2004 р. № 648 (в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 р. № 390/2012). – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/390/2012>
2. Бодрук, О. С. Міжнародний досвід формування воєнно-політичних цілей силових структур: висновки для України [Текст] / О. С. Бодрук // Стратегічна панорама. – 2008. – № 3–4. – С. 157–168.
3. Богданович, В. Ю. Теоретико-методологічні основи забезпечення національної безпеки України [Текст] : монографія / В. Ю. Богданович, І. Ю. Свида, Є. Д. Скулиш ; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. – Т. 4 : Воєнна безпека держави і шляхи її забезпечення. – Л. : АСВ, 2012. – 464 с.
4. Корендович, В. С. “Розумна оборона” та взаємопов’язані сили – нові ініціативи Північноатлантичного альянсу [Текст] / В. С. Корендович, С. В. Мукошій // Наука і оборона. – 2012. – № 4. – С. 28–34.
5. Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектора безпеки України [Текст] : матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 23 травня 2012 р. / за заг. ред. І. М. Грабовенка. – К. : Парламентське видавництво, 2012. – 160 с.
6. Білі книги МО України за 2006–2013 рр.
7. Стратегія національної безпеки України “Україна у світі, що змінюється” [Електронний ресурс] : затв. Указом Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105 (у редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 р. № 389/2012). – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/389/2012>
8. Стратегічний оборонний бюлетень України [Електронний ресурс] : затверджений Указом Президента України від 29 грудня 2012 р. № 771/2012. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/771/2012>
9. Концепція реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року [Текст] : затв. Указом Президента України від 29 грудня 2012 р. № 772/2012.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2013 р.

Рецензент – доктор військових наук, професор Г. А. Дробаха, Академія внутрішніх військ МВС України, Харків, Україна